

Stare Powązki – edukacyjna rola najważniejszej nekropolii Warszawy

RODZAJ LEKCJI:

lekcja stacjonarna

GRUPA WIEKOWA:

szkoła podstawowa klasy 4–8

METODA PRACY:

- wykład nauczyciela,
- wspólna praca z uczniami,
- samodzielna praca,
- podsumowanie lekcji,
- praca domowa.

CZAS TRWANIA:

1 godzina lekcyjna

CELE LEKCJI:

- Uczniowie poznają historię powstania Cmentarza Powązkowskiego. Rozumieją jego znaczenie i rolę w historii Warszawy.
- Uczniowie poznają osoby zasłużone dla Warszawy oraz ich wkład w rozwój i tworzenie stolicy na przestrzeni wieków.
- Uczniowie rozumieją potrzebę współczesnej ochrony Cmentarza Powązkowskiego.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

Krótkie biografie osób zasłużonych – pochowanych na Powązkach.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. WPROWADZENIE PRZEZ NAUCZYCIELA W TEMAT ZAJĘĆ (10 minut):

Nauczyciel wyjaśnia historię powstania nekropolii na Powązkach. Wskazuje problemy, z którymi mierzyli się mieszkańcy Warszawy (brak odpowiedniej liczby cmentarzy w Warszawie, olbrzymia śmiertelność wśród mieszkańców – w tym choroby i epidemie, liczne działania wojenne). W dalszej części nauczyciel przedstawia trudne początki cmentarza ze względu na jego prowincjonalne usytuowanie i brak środków finansowych na jego rozbudowę. Opowiada o powodach zatargu związanym z kwestiami finansowymi między gospodarzami Starych Powązek (tj. kościołem) a parafianami. Wskazuje, jak na przestrzeni wieków nekropolia się powiększała, dzięki dbaniu o zieleni tworzyła piękne tło dla posepnych nagrobków, funkcjonowała jako panteon narodowy, aż stała się najbardziej urzekającą nekropolią Warszawy.

2. ROZWINIĘCIE TEMATU ZAJĘĆ (20 minut):

Nauczyciel pyta uczniów, czy znają jakąś postać, która została pochowana na Powązkach. Zadaje pytania, które pozwolą przybliżyć sylwetkę tej postaci. W przypadku kilku odpowiedzi nauczyciel stara się naprowadzić uczniów, że Powązki są specyficznym cmentarzem warszawskim, gdzie na przestrzeni setek lat chowani byli najwybitniejsi obywatele zasłużeni dla Warszawy i Polski. W dalszej części nauczyciel pokrótce omawia kilka z wybranych postaci. Wyboru dokonuje sam bądź wspólnie z uczniami, pytając, jaką sylwetkę chcieliby poznać (np. artystę, architekta, muzyka, prawnika, etc.). Może poprosić uczniów o podanie jakiegoś faktu z życia bądź przykładu dorobku danego artysty albo zapytać, którą z wymienionych osób uczniowie najbardziej cenią bądź która przypadła im do gustu i dlaczego. Można również alternatywnie dokonać wyboru na podstawie wyglądu nagrobka (ze zdjęcia) i dodać do tego historię związaną z postacią, do której grób należy. Nauczyciel powinien dążyć do pokazania bardzo szerokiego przekroju społecznego osób pochowanych na Starych Powązkach oraz pokazać, jak wielu wybitnych warszawiaków spoczęło na tej szczególnej dla stolicy nekropolii.

3. REKAPITULACJA (5 minut):

Nauczyciel przedstawia historię Starych Powązek. Podkreśla, iż Stare Powązki w XIX w. znajdowały się na uboczu wielkich wydarzeń historycznych, gdzie szczęśliwie ominęły je destrukcyjne działania militarne (podobnie jak w XX w. podczas działań związanych z II wojną światową). Zaznacza, iż przez kilka dekad powązkowska nekropolia była jedynym cmentarzem stolicy, gdzie grzebano wielkich i małych, wybitnych i pospolitych mieszkańców Warszawy, z których wielu tworzyło zarówno historię miasta, jak i narodu. Podkreśla, że jest to obiekt wpisany do rejestru zabytków, który potrzebuje olbrzymiego zainteresowania ze strony osób i instytucji, które mogą wspierać go finansowo, aby mógł nadal tworzyć panteon narodowy i być niezwykłą atrakcją turystyczną. Przypomina, że cmentarz jest oficjalnie zamknięty dla pochówków, chociaż nadal zgodnie z tradycją odbywają się na nim pogrzeby znanych osobistości (Gustaw Holoubek, Czesław Niemen czy Jan Nowak Jeziorański). Dzięki temu kontynuowana jest tradycja chowania tam osób wybitnie zasłużonych lub będących współczesnymi autorytetami.

4. ZADANIE PRACY DOMOWEJ (5 minut):

Nauczyciel przekazuje uczniom pracę domową. Należy opisać biografię jednej bądź kilku postaci poznanych na wycieczce po Starych Powązkach. Bardzo dobrym pomysłem może być wspólne sprzątnięcie grobów osób znanych bądź tych nagrobków, o które nikt nie dba.

1. HISTORIA CMENTARZA POWĄŻKOWSKIEGO

Cmentarz został założony 4 listopada 1790 r. na gruntach подарowanych przez rodzinę Szymańskich (obecnie dzielnica Wola). Środki na urządzenie nekropolii w wysokości ok. 75 000 zł podarowały przede wszystkim osoby prywatne, a także osoby duchowne czy arystokraci (m.in. książę Adam Czartoryski). Poświęcenia nekropolii dokonano 20 maja 1792 r., wmurowując jednocześnie kamień węgielny pod kościół św. Karola Boromeusza. Początkowo cmentarz – ze względu na peryferyjne położenie – nie spodobał się mieszkańcom Warszawy, którzy widzieli w tym „zniewagę” dla ciała i duszy. Zmiana nastawienia wynikała poprzez organizację rozmaitych uroczystości i świąt kościelnych. W latach 30. XIX w. Powązki stały się jedynym lewobrzeżnym cmentarzem. „Odciażył” je wybudowany dopiero w 1884 r. Cmentarz Bródnowski. Historia patriotycznego charakteru cmentarza rozpoczęła się od pochówku „pięciu poległych”¹. Co prawda w ówczesnych czasach władza rosyjska zgodziła się na pogrzeb, ale wkrótce po nim został

Kościół św. Karola Boromeusza na Powązkach. Fot. P. Stryczyński

usunięty krzyż, a osoby odwiedzające mogiłę mogły się narazić na bardzo dotkliwe kary. Dopiero po ucieczce Rosjan z Warszawy w 1915 r. wystawiono im stosowny pomnik. Jednak prawdziwym panteonem narodowym cmentarz stał się w czasach II Rzeczypospolitej. W 1925 r. grobowiec Władysława Reymonta zapoczątkował Aleję Zasłużonych, w której zostali pochowani przede wszystkim przedstawiciele nauki, kultury, sztuki, ale i zasłużeni wojskowi czy finansiersi. W okresie II wojny światowej cmentarz był wielokrotnie niszczone zarówno przez Niemców, jak i Armię Radziecką. Mniejsze zniszczenia dotknęły nekropolię w czasie powstania warszawskiego. Ogółem w okresie okupacji zniszczonych zostało ok. 20% nagrobków. Dużo bardziej bolesną stratą okazało się jednak spalenie archiwum cmentarza.

Powązki – Brama św. Honoraty. Fot. P. Stryczyński

W czasach PRL cmentarz był bardzo zaniedbany. Nie pomogło nawet wpisanie nekropolii do rejestru zabytków. Dopiero w 1974 r., z inicjatywy Jerzego Waldorffa, powstał Społeczny Komitet Opieki nad Starymi Powązkami, który starał się uwrażliwić mieszkańców Warszawy na jego niezwykłą wartość historyczną. Opracowano wtedy mnóstwo biogramów, fachowych przewodników, nakłoniono władze duchowne do zakazu stawiania pomników z lastryko czy betonu.

Współcześnie omawiana nekropolia jest przede wszystkim wyjątkowym zabytkiem i pamiątką historii Warszawy i Polski. Ponad dwustuletnia historia cmentarza uczyniły z niego jedną z najważniejszych atrakcji turystycznych stolicy.

¹ W czasie manifestacji na Krakowskim Przedmieściu, 27 lutego 1861 r., w starciu z wojskami rosyjskimi, zabitych zostało pięć osób: F. Adamkiewicz, M. Arcichiewicz, K. Brendel, M. Karczewski i Z. Rutkowski.

Powązki – grób L. Minterowej

Powązki – grób Marii Wisniowskiej

Powązki – grób rodzinny L. Kronenberga

Powązki – grób rodziny Cholewickich

Powązki – grób rodziny Prasałowskich

Powązki – grób rodziny Sokołowskich

2. OSOBY ZASŁUŻONE DLA WARSZAWY – POCHOWANE NA CMENTARZU POWĄZKOWSKIM

Najważniejsze postaci zostały pochowane w Alei Zasłużonych, gdzie spoczęła przede wszystkim inteligencja, ludzie nauki, kultury i sztuki, w tym liczni artyści – poeci, muzycy, rzeźbiarze, aktorzy czy malarze. Pomniki zostały ułożone w porządku chronologicznym (od zachodu do wschodu). Oto wybrana część osób:

- 1) **Władysław Reymont** (1867–1925) – pisarz i publicysta, laureat Nagrody Nobla z 1924 r. za powieść *Chłopi*.
- 2) **Artur Oppman** (pseud. Or-Ot, 1867–1931) – poeta, współredaktor „Wędrowca” i „Tygodnika Ilustrowanego”. Miłośnik starych legend warszawskich i twórca nowych, wydanych w 1925 r. *Legend Warszawskich*.
- 3) **Stanisław ks. Lubomirski** (1875–1932) – przemysłowiec, finansista, działacz gospodarczy, założyciel i właściciel Warszawskiego Towarzystwa Lotniczego „Awiata”, prezes Centralnego Związku Przemysłu Polskiego.

- 4) **Emil Młynarski** (1870–1935) – dyrygent, skrzypek, kompozytor, współzałożyciel i dyrektor Filharmonii Warszawskiej, dyrektor i profesor Warszawskiego Konserwatorium Muzycznego. Dyrygent Opery Warszawskiej i orkiestry Polskiego Radia.
- 5) **Maria Przybyłko–Potocka** (1873–1944) – reżyserka, dyrektorka i czołowa aktorka Teatru Polskiego w Warszawie. Zginęła w czasie powstania warszawskiego we własnym mieszkaniu na skutek pobliskiego bombardowania.
- 6) **Józef Czajkowski** (1872–1947) – malarz, architekt, grafik i pedagog. Projektant wnętrz, mebli, tkanin, ilustracji i książek (winiety, okładki). Współzałożyciel Towarzystwa Polskiej Sztuki Stosowanej oraz Spółdzielni Artystów Plastyków „Ład”. Profesor Uniwersytetu w Wilnie, Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i w Warszawie.
- 7) **Jan Parandowski** (1895–1978) – pisarz, eseista, tłumacz, autor *Mitologii*. Jedna z czołowych postaci literatury i myśli polskiej XX w.
- 8) **Stanisław Hempel** (1892–1954) – inżynier, konstruktor, projektant i budowniczy wielu nowatorskich konstrukcji drewnianych, stalowych oraz betonowych. Projektant nowatorskich konstrukcji hangarów, hal fabrycznych, masztów radiowych (m.in. w Raszynie, 1932 r.), mostów (m.in. odbudowanego Mostu Poniatowskiego i Śląsko–Dąbrowskiego). Pracował również przy odbudowie kopuły kościoła ewangelickiego przy pl. Małachowskiego, Katedry Św. Jana, Kolumny Zygmunta czy pomnika Adama Mickiewicza.
- 9) **Henryk Kuna** (1885–1945) – rzeźbiarz, malarz, nauczyciel akademicki, w latach 1932–1939 profesor Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, członek założyciel Stowarzyszenia Artystów Polskich „Rytm”. Twórca portretów, aktów, pomników i rzeźb ogrodowych.
- 10) **Aleksander Janowski** (1866–1944) – podróżnik, pionier krajoznawstwa, pisarz i pedagog. Współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego; autor przewodników i książek krajoznawczych dla dorosłych i młodzieży.
- 11) **Jan Bułhak** (1876–1950) – artysta, fotografik, pisarz, współzałożyciel i pierwszy prezes Związku Polskich Artystów Fotografów.
- 12) **Stefan Jaracz** (1883–1945) – aktor teatralny i filmowy, reżyser, pisarz, publicysta, założyciel i dyrektor Teatru Ateneum. Inicjator powstania teatru radiowego.
- 13) **Wacław Żenczykowski** (1897–1957) – inżynier, konstruktor, członek PAN. Profesor budownictwa Politechniki Warszawskiej, pionier w zakresie żelbetowych konstrukcji łupinowych (zaprojektował m.in. żelbetowy wieniec wokół fundamentów kościoła Św. Anny w Warszawie, dzięki któremu zatrzymano osuwanie się skarpy), konstruktor wielu gmachów użyteczności publicznej (m.in. gmach dyrekcji DOKP przy ul. Targowej czy Dworca Głównego w Warszawie).
- 14) **Stefan Starzyński** (1893–1943) – polityk, ekonomista, publicysta, prezydent Warszawy, przyczynił się do jej rozbudowy i modernizacji (m.in. rozbudowy sieci kanalizacyjnej, komunikacyjnej, szkół publicznych i placówek zdrowia publicznego). Był także pomysłodawcą powstania Komisji Opieki nad Zabytkami oraz Muzeum Dawnej Warszawy. Aktywny działacz konspiracyjny, jeden z najbardziej zasłużonych obrońców stolicy podczas kampanii wrześniowej 1939 r.
- 15) **Hanka Ordonówna** (właśc. Maria Anna Tyszkiewiczowa) (1902–1950) – pieśniarka, aktorka, autorka wierszy oraz tekstów piosenek, tancerka, gwiazda kabaretów warszawskich (głównie Qui Pro Quo).
- 16) **Kazimierz Zarankiewicz** (1902–1959) – inżynier, matematyk, teoretyk lotów kosmicznych, założyciel i pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Astronautycznego.
- 17) **Mieczysław Orłowicz** (1881–1959) – doktor prawa, krajoznawca, organizator i popularyzator polskiej turystyki, działacz Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Organizator pierwszego w Polsce Komitetu Olimpijskiego, kierownik Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji. Autor ok. 150 przewodników turystycznych po Polsce i Europie.
- 18) **Wojciech Jastrzębowski** (1884–1963) – plastyk, malarz, architekt wnętrz (mebli, tkanin, medali, witraży), organizator życia kulturalnego. Profesor Akademii Sztuk Pięknych. Współzałożyciel Spółdzielni Artystów Plastyków „Ład” i Instytutu Propagandy Sztuki. Współtwórca i najwybitniejszy przedstawiciel polskiej sztuki dekoracyjnej okresu międzywojennego (tzw. art déco).

Powązki – grób rodziny Fukierów

Powązki – grób rodziny Tatariewicz

Powązki – grób rodziny Tokarskich

Powązki – grób rodziny Wiktorzki

Powązki – grób Teodora Wosińskiego

Powązki Aleja Zastużonych

19) **Pola Gojawiczyńska** (1896–1963) – powieściopisarka, działaczka niepodległościowa, w swojej pracy zajmowała się głównie tematyką społeczno-obyczajową, opisując życie środowisk robotniczo-mieszczańskich. Autorka m.in. *Dziewcząt z Nowolipek*.

20) **Jan Szczepkowski** (1878–1964) – rzeźbiarz i malarz, w latach 1925–1939 dyrektor Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa w Warszawie. Członek Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”. Autor pomników (m.in. Bogusławskiego i Moniuszki w Warszawie), płaskorzeźb, portretów i fryzów (m.in. na budynku Banku Gospodarstwa Krajowego czy Sejmu).

Na osobne uwzględnienia zasługują również wybitni architekci Warszawy, m.in.:

- 1) **Dominik Merlini** (1730–1797) – w 1761 r. otrzymał tytuł architekta królewskiego, a następnie tytuł architekta Rzeczypospolitej. Do jego największych dzieł zaliczymy przebudowę Zamku Królewskiego i rozbudowę łazienek Królewskich. W jego pracowni kształcili się m.in. Jakub Kubicki, Stanisław Zawadzki czy Hilary Szpilowski.
- 2) **Fryderyk Albert Lessel** (1767–1822) – budowniczy rządowy i budowniczy miasta w czasach Królestwa Polskiego. Do najważniejszych prac zaliczymy przebudowę Pałacu Zamoyskich (ul. Senatorska), Pałacu Jabłonowskich na ratusz miejski (pl. Teatralny), a także kamienicę K. Burgera przy ul. Nowy Świat 35 z monumentalnym doryckim portykiem kolumnowym.

- 3) **Józef Grzegorz Karol Lessel** (1802–1844) – zastępca drugiego budowniczego miasta Warszawy. Do jego największych dzieł zaliczymy nieistniejący już budynek Synagogi Praskiej przy ob. ul. Jagiellońskiej 28 na warszawskiej Pradze. Była jednym z kilku ówczesnie istniejących okrągłych budynków synagogalnych w Europie. Dziełem J.G. Lessla jest też budynek mykwy przy ob. ul. Kłopotowskiego oraz kamienica z 1863 r. przy ul. Krakowskie Przedmieście 27.
- 4) **Henryk Marconi** (1792–1863) – jeden z najwybitniejszych architektów Warszawy XIX w. Do jego dzieł należy m.in. Instytut Wód Mineralnych Sztucznych w Ogrodzie Krasińskich, kaplica Jana III Sobieskiego w kościele Przemienienia Pańskiego (kapucynów) przy ul. Miodowej, Szpital Św. Łazarza przy ul. Książęcej, kościół św. K. Boromeusza, Dworzec Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Pałac Branickich przy ul. Nowy Świat, Hotel Europejski czy kościół Wszystkich Świętych przy pl. Grzybowski.
- 5) **Alfons Ferdynand Kropiwnicki** (1803–1881) – od 1843 r. budowniczy miasta Warszawy. Do jego najważniejszych prac należy m.in.: łaźnia Teodozji Majewskiej (ul. Bednarska 2/4 róg Dobra 88), tzw. Gościnny Dwór na placu Za Żelazną Bramą (rodzaj hali targowej, pierwsza w Warszawie budowla wykonana z żeliwa; wspólnie z Janem Jakubem Gayem), dworzec Kolei Warszawsko-Terespolskiej na Pradze, restauracja kościoła św. Karola Boromeusza na Powązkach, restauracja kościoła pijarów przy ul. Świętojańskiej, restauracja Pałacu Namiestnikowskiego po pożarze.
- 6) **Edward Cichocki** (1833–1899) – egzamin na budowniczego I stopnia złożył w 1854 roku, a patent wolno praktykującego budowniczego II klasy otrzymał w 1860 roku. Kierował rekonstrukcją Kolumny Zygmunta III Wazy w latach 1885–1887. Do jego najważniejszych dzieł zaliczymy m.in.: kościół św. Piotra i Pawła parafii św. Barbary na Koszykach w Warszawie, kościół św. Wincentego na Cmentarzu Bródnowskim, neoromański kościół św. Augustyna w Warszawie.
- 7) **Stanisław Kierbedź** (1810–1899) – inżynier, członek Rady Stanu Królestwa Kongresowego. W 1852 r. został zastępcą dyrektora budowy Kolei Warszawsko-Petersburskiej, któremu powierzono budowę przepraw rzecznych. Zwieńczeniem jego pracy było wybudowanie w Warszawie pierwszego stałego mostu wysokowodnego w l. 1861–1864, nazwanego oficjalnie Mostem Aleksandryjskim (powszechnie nazywano go mostem „Kierbedzia”).
- 8) **Karol Kozłowski** (1847–1902) – samodzielna działalność architekta rozpoczął w l. 80. XIX w., tworząc budowle zgodnie z ówczesnymi gustami, czyli w stylu eklektycznym. Do jego największych dzieł zaliczymy: rotundę na Dynasach i przy ul. Karowej, przebudowę Pałacu Brühla, a przede wszystkim gmach Filharmonii Warszawskiej.
- 9) **Bronisław Wawrzyniec Rogóyski** (1861–1921) – był członkiem Stowarzyszenia Techników, a potem Warszawskiego Koła Architektów. Od 1901 r. był głównym projektantem dużej firmy budowlanej Rogóyski, Bracia Horn i Rupiewicz. W 1919 r. mianowano go kierownikiem wydziału architektury Warszawskiej Dyrekcji Kolei Państwowych, gdzie zajmował się odbudową zniszczonych i budową nowych dworców kolejowych. Do jego najważniejszych prac zaliczymy: Dom Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego przy ul. Foksal 19, gmach Wydziału Chemii Politechniki Warszawskiej, gmach Wydziału Mechaniki Politechniki Warszawskiej czy dom firmy Gebethner i Wolff przy ul. Sienkiewicza 9.
- 10) **Józef Pius Dziekoński** (1844–1927) – w 1906 r. z innymi społecznikami założył Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, pierwszą tego typu instytucję w Królestwie Polskim. Działął również w warszawskim Kole Architektów i Związku Budowniczych. W l. 1915–1917 był też pierwszym dziekanem Politechniki Warszawskiej oraz jej honorowym profesorem. Do jego wybitnych prac zaliczymy: kościół św. Floriana i św. Michała Archanioła na Pradze, kamienica Władysława Ławrynowicza w Al. Ujazdowskich nr 22, dom banku H. Wawelberga przy ul. Fredry 6, zespół nowego Szpitala Dzieciątka Jezus wraz z kościołem Dzieciątka Jezus i cerkiew Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, kościół św. Stanisława parafii św. Wojciecha na Woli czy kościół Najświętszego Zbawiciela.
- 11) **Karol Jankowski** (1868–1928) – brał aktywny udział w pracach nad utworzeniem Politechniki Warszawskiej, gdzie był jednym z pierwszych wykładowców (1915 r.). Tam też w 1921 r. otrzymał tytuł profesora, a w l. 1923–1925 był dziekanem Wydziału Architektury. Do jego naj-

ważniejszych dzieł zaliczymy: gmach Zarządu Towarzystwa Zakładów Gazowych przy ul. Kredytowej, Bank Pierwszego Warszawskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu przy ob. pl. Powstańców Warszawy, dom handlowy Braci Jabłkowskich, zakład sióstr Nazaretanek przy ul. Czerniakowskiej czy gmach Instytutu Aerodynamicznego Politechniki Warszawskiej.

- 12) **Stefan Szyller** (1857–1933) – był architektem wszechstronnym, spod jego ręki wyszły plany obiektów użyteczności publicznej, przemysłowych, pałaców oraz całe mnóstwo domów mieszkalnych, a także projekt wiaduktu do mostu Mikołaja II (dziś im. J. Poniatońskiego). Do jego prac zaliczymy m.in.: gmach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, gmach Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych, pawilon główny i fizyko–chemiczny Politechniki Warszawskiej, budynki Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich, wspomniany wiadukt ob. Mostu Ks. J. Poniatońskiego czy bramę Uniwersytetu Warszawskiego.
- 13) **Czesław Przybylski** (1860–1936) – ukończył warszawską Szkołę Realną, a następnie w l. 1900–1904 studiował architekturę na Politechnice Warszawskiej. Zapisał się na kartach warszawskiej architektury wybitnymi dziełami, m.in.: gmachem Centralnego Towarzystwa Rolniczego przy ul. Kopernika, gmachem Teatru Polskiego i Teatru Narodowego, gmachem Państwowej Szkoły Higieny przy ul. Chocimskiej, gmachem Technologii Chemicznej Politechniki Warszawskiej, czy nieistniejącym dziś Dworcem Głównym.
- 14) **Stefan Władysław Bryła** (1886–1943) – inżynier, profesor Politechniki Lwowskiej, wykładowca Politechniki Warszawskiej i członek Polskiej Akademii Nauk Technicznych. Do jego prac zaliczymy konstrukcje: Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych przy ul. Kopernika, gmachu Muzeum Narodowego, Urzędu Telekomunikacyjnego i Telegraficznego przy ul. Nowogrodzkiej, gmachu Towarzystwa Ubezpieczeń „Prudential”, czy Dom Funduszu Kwaterunku Wojskowego tzw. Dom bez kantów.
- 15) **Marian Lalewicz** (1876–1944) – należał do Stowarzyszenia Architektów Artystów, którego został wybrany prezesem w 1915 r. Od 1909 r. był członkiem warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami i prezesem petersburskiego koła tego towarzystwa. Brał aktywny udział w procesie rewindykacji polskich dóbr kultury zagrabionych przez carską Rosję (traktat ryski). Do jego prac zaliczymy m.in.: remont i adaptację pałacu Radziwiłłów, Brühla, czy Prymasowskiego, dom firmy Ericsson przy al. Ujazdowskich, Państwowy Bank Rolny przy ul. Nowogrodzkiej, Budynek DOKP przy ul. Targowej czy Instytut Geologiczny przy ul. Rakowieckiej.

„Warszawa – zespół zabytkowych cmentarzy wyznaniowych na Powązkach” został uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 3 lipca 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 956). Celem ochrony pomnika historii wymienionego w § 1 ust. 1 jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne artystyczne, materialne i niematerialne, zespołu cmentarzy wyznaniowych obrazujących bogactwo polskiego dziedzictwa kulturowego. Nekropolie na Powązkach są świadectwem tolerancji religijnej i wielokulturowości naszego społeczeństwa, a także miejscem pochówku wybitnych Polaków, na którym znajdują się wysokiej klasy obiekty sztuki sepulkralnej.

Pomnik historii obejmuje następujące cmentarze:

- 1) Cmentarz Powązkowski, rzymskokatolicki, zwany Starymi Powązkami;
- 2) Cmentarz Żydowski;
- 3) Cmentarz Ewangelicko–Augsburski;
- 4) Cmentarz Ewangelicko–Reformowany;
- 5) Muzułmański Cmentarz Kaukaski;
- 6) Muzułmański Cmentarz Tatarski.

LITERATURA:

1. *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, K.W. Wójcicki, Warszawa 1855, s. 7, 17.
2. *Cmentarz Powązkowski w Warszawie: panteon polski*, T.M. Rudkowski, Wrocław 2006.
3. *Przewodnik po Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie*, Z. Strzałkowski, M. Walecki.

PRZYDATNE LINKI:

<http://starepowazki.sowa.website.pl/index.html>